

Лілія Кравець,

<https://orcid.org/0000-0001-5631-623X>,

аспірантка кафедри інформаційних технологій,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв (м. Київ, Україна)

вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 01601, Україна

e-mail: liliakra236@gmail.com

АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Метою статті є висвітлення адаптації системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану. **Методологічну основу** статті становили інституціональний, системний, структурно-функціональний і соціокомунікаційний підходи. Також застосовано метод аналізу, когнітивний, синтезу, узагальнення та бібліотекознавчий методи. **Наукова новизна** дослідження полягає в обґрунтуванні поняття «система функцій бібліотек»; аргументовано адаптацію функціонування українських бібліотек в епоху цифровізації до вимог воєнного часу. **Висновки.** Українське бібліотекознавство та бібліотечна справа в умовах воєнного стану розвиваються у контексті євроінтеграції, діяльність бібліотечних закладів переорієнтована відповідно до складних реалій. Трансформації зазнала система функцій бібліотек як ключових закладів в інформаційно-комунікаційній структурі соціуму: відбувається превалювання окремих функцій як у підсистемі традиційних, так і підсистемі інноваційних. Бібліотека як унікальний соціальний інститут стала центром інформаційної свободи та міжособистісної комунікації, що стало поштовхом для диверсифікації усієї інформаційно-комунікаційної діяльності та спричинило зміни контенту докваліфікаційною тематикою та наповнення бібліотечно-інформаційного сервісу новими послугами та продуктами.

Ключові слова: бібліотекознавство, функції бібліотек, бібліотеки України, бібліотечна справа, інформаційне суспільство, цифровізація.

Актуальність теми дослідження. Здобуття Україною незалежності стало потужним поштовхом для прогресу всього гуманітарного знання, а бібліотекознавство (library science) як його невід'ємний складник почало активно провадити фундаментальні та прикладні дослідження. Наука про бібліотеку та її кадри зосередилися на актуальних питаннях розвитку української бібліотечної справи із вивченням та впровадженням у бібліотечну практику кращого зарубіжного досвіду з метою популяризації унікальних надбань національної науки, культури та освіти.

Розбудова інформаційного суспільства в Україні, головною цінністю якого є інформація, в Україні спонукала до функціональних докорінних змін в організації діяльності бібліотек. «Аналіз сучасної практики функціонування бібліотечного соціального інституту засвідчує, що посилення своєї соціальної ролі бібліотеки можуть досягти лише за умови ефективного управління системними трансформаціями бібліотек, спрямованого на пошук можливостей, які відкриває інформаційне суспільство для виробництва нових інформаційних продуктів і послуг, інформаційних технологій та опанування нових форм організації бібліотечного виробництва» [2, с. 81]. Цифрова епоха сприяла широкому представництву бібліотек у медіапросторі, що потребує насамперед постійного генерування власних електронних ресурсів, актуального та цікавого для користувача контенту.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади вивчення еволюції структури і функцій наукових бібліотек беззаперечно належать М. Слободнянику. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського з'являються теоретико-методологічні та науково-прикладні праці, у яких висвітлено роль, значення, перспективи функціонування бібліотек зокрема в електронному середовищі, таких дослідників, як О. Василенко, О. Воскобойнікова-Гузєва, С. Галицька, С. Гарагуля, В. Горючий, Т. Гранчак, Л. Дубровіна, М. Закіров, С. Закірова, О. Ісаєнко, Н. Каліберда, О. Клименко, Т. Коваль, Й. Костенко, І. Лобузін, К. Лобузін, О. Онищенко, Ю. Половинчак, В. Попик, Ж. Самохіна, Н. Самохіна, О. Сокур. Серед знаних учених науково-освітніх шкіл варто назвати І. Давидову, В. Добровольську, Н. Жадько, В. Загуменну, О. Збанацьку, В. Ільганаєву, Н. Кунанець, О. Мар'їну, Т. Новальську, А. Ржеуського, А. Соляник, А. Чачко, Г. Швецову-Водку. Важливими в аспекті обраної тематики були студії практиків бібліотечної справи (О. Бруй, Т. Вилегжаніна, Т. Колесникова, В. Копанєва, О. Кузьменко, О. Матвійчук, В. Пальчук, Г. Пристай, Н. Розколупа, О. Сербін, Т. Сидоренко та багато інших). Але виклики військової агресії з боку Російської Федерації потребують детального дослідження трансформації функцій українських бібліотек як «одну з центральних проблем бібліотекознавства» [9] відповідно до нових складних умов.

Метою статті є висвітлення адаптації системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «функція бібліотеки» (*лат. functio* – виконання, відображення, перетворення) ми

розуміємо роль та значення бібліотечних закладів у задоволенні інформаційних потреб соціуму на всіх етапах його історичного розвитку, іншими словами – вплив, який здійснюють бібліотеки на суспільний прогрес. «Завдяки новітнім технологіям бібліотека зі сховища книг трансформується у соціальний інститут, що забезпечує накопичення і збереження знань, які можуть бути ефективно використані при умовах суттєвих змін змісту поняття «бібліотека» як соціального явища та підходів до організації її діяльності» [9, с. 5].

Від моменту виникнення значно еволюціонувала місія бібліотеки: від забезпечення потреб еліти, як статусний елемент до виняткового соціально-комунікаційного центру, який 24/7 функціонує в електронному середовищі та надає доступ до інформаційних ресурсів як власної генерації, так і світового інформаційно-культурно-освітнього простору. Зі сховища документальної пам'яті (меморіальна функція) бібліотека перетворилася на відкриту територію комунікації, що органічно поєднує інформаційні, культурні та освітні компоненти, зовнішній і внутрішній контекст яких чітко відображають суспільний розвиток та цілеспрямовано сприяють прогресу соціуму.

Відкритість, самоорганізація, ієрархічність та самовідтворюваність – чільні ознаки складної системи, яку становлять функції бібліотеки. Підсистемами є традиційні та інноваційні функції, які постійно взаємодіють через взаємовплив та взаємодоповнення. «Серед основних цінностей, які пропонують сучасні бібліотеки, <...> визнано клієнтоорієнтованість бібліотечно-інформаційних центрів, надання ними безоплатного та необмеженого доступу до інформації, сприяння демократії та інтелектуальній свободі, активне долучення до розвитку грамотності, освіти та просвіти» [1, с. 8].

Чим більше функцій (завдань, напрямів діяльності) реалізовує сучасна бібліотека, тим краще вона відповідає запитам кожного користувача як повноцінний соціокультурний і економічний суб'єкт сучасного соціо-комунікаційного простору. «Традиційне розуміння функції бібліотеки як головного утримувача окремого документного фонду змінюється ставленням до неї як до інформаційної установи, котра акумулює зовнішні та створює власні БД» [2, с. 81].

Базуючись на твердженні одного з найвідоміших учених США у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики Джеуса Шири, що бібліотека завжди формується соціальним середовищем, у якому вона функціонує [11, с. 61], ми розглядаємо адаптацію системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану.

«Сучасна бібліотека – це інтелектуальне, духовне, культурне перехрестя ідей і думок, портал до знань, осередок неформальних контактів, те важливе «третє» місце, яке створює умови для творчості та самореалізації. Бібліотеку називають серцем університету і центром громади або спільноти, яка виступає каталізатором якісних суспільних змін» [10, с. 9]. Тобто систему функцій українських бібліотек ми розглядаємо з позицій соціокомунікаційного підходу, адже «такий підхід постійно використовувався бібліотекознавцями при дослідженні діяльності як окремих бібліотек, так і бібліотек певних типів чи регіонів» [6, с. 17].

Аналізуючи підсистему традиційних функцій, найважливішими з яких, на наше переконання, є виховна, загальнокультурна, інформаційна, компенсаторна, комунікаційна, меморіальна, організаційна, освітня, пізнавальна, релаксаційна, соціальна, ціннісно-орієнтаційна, варто наголосити, що головною стає інформаційна функція. В умовах російсько-української війни бібліотеки перетворилися на центри суспільно-значущої інформації, адже їхня інформаційно-комунікаційна діяльність завжди була повністю переорієнтована на потреби соціуму. Іншими словами, інформаційна функція стала превалюючою, але через сукупність виконуваних бібліотеками завдань спостерігається її значна диференціація: захист національного інформаційного простору, боротьба з фейками у блогах та на сторінках у соціальних мережах, накопичення та оприлюднення документального масиву про злочини окупантів, розміщення інформації для внутрішньо переміщених осіб. Також широко проводиться інформаційно-консультативна робота з таких питань, як охорона здоров'я, правові, психологічні, соціальні та ін. Ми погоджуємося, що сьогодні спостерігається «посилення інформаційної та комунікаційної функцій незалежно від типу бібліотек» [5, с. 43].

Бібліотека стала центром інформаційної свободи та міжособистісної комунікації, що спровокувало диверсифікацію усієї інформаційно-комунікаційної діяльності відповідно до інформаційних, культурних, освітніх, дозвіллевих та ін. потреб користувачів і спричинило зміни контенту (довколавійськові акценти) та наповнення бібліотечно-інформаційного сервісу новими послугами та продуктами. Інформаційне представництво (блоги, сторінки у соціальних мережах, YouTube-канали) та електронна інфраструктура бібліотек (офіційний вебсайт чи портал) стали незамінними джерелами достовірної інформації для громадян 24/7 та невід'ємними складниками глобального інфопростору. В цьому аспекті підсистема

традиційних функцій цілеспрямовано взаємодоповнює підсистему інноваційних, зокрема відбувається інтеграція інформаційної функції з функціями забезпечення вільного доступу до світового інформаційного простору та збирання документальних свідчень злочинів Російської Федерації щодо об'єктів культурної спадщини України тощо.

Також «найзначніших трансформацій зазнала і посіла лідируючі позиції власне соціальна функція бібліотек саме через врахування загальнолюдських та національних пріоритетів в умовах нагальної необхідності захисту Української Держави і зміцненні національної ідентичності, збереження духовного та фізичного стану громадян через утворення соціалізуючого середовища» [4]. Враховуючи запити суспільства, бібліотека як унікальний соціальний інститут зосередилася на організації адресних бібліотечних послуг, розширенні вже чинних та відкриття нових волонтерських проєктів, благодійній діяльності на допомогу внутрішньо переселеним особам, зборі коштів для ЗСУ, тобто успішно реалізуються комунікаційна та організаційна функції, що, своєю чергою, розкрило інтелектуальний кадровий потенціал бібліотеки та позитивно вплинуло на імідж українського бібліотечного інституту загалом.

Сучасні тренди розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в умовах складних суспільно-політичних та технологічних трансформацій засвідчили, що на перший план виходить патріотичний вектор (виховна функція), спрямований на формування національної самосвідомості, – іншими словами відбувається активна інтеграція загальнокультурної, освітньої, пізнавальної, релаксаційної та ціннісно-орієнтаційної функцій бібліотек. «Долаючи серйозні виклики й загрози, бібліотеки навіть у воєнний час залишаються осередками інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідниками національних ідей та європейських цінностей, просторами просвітництва і толерантності, культури, науки і освіти» [8, с. 14]. Підсистема традиційних функцій постійно взаємодіє з підсистемою інноваційних, серед яких виокремлюємо адукаційно-адвокаційну, орієнтаційно-дорадчу, подолання цифрової нерівності, формування стійкого інтересу до читання тощо. Отже, в умовах воєнного стану в Україні бібліотеки активізували культурно-просвітницьку роботу і стали територією співтворення і психологічного комфорту.

Майже за десять років бойових дій на території України втратили домівки тисячі громадян, зазнали руйнувань об'єкти культурної спадщини, зокрема і бібліотеки. Як наголошено на офіційному сайті Донецької

обласної дитячої бібліотеки (м. Маріуполь, фонд на 01.01.2020 р. становив 53 542 прим.), який має 15 тематичних рубрик, «сьогодні ми не маємо власної домівки, але вже чітко уявляємо, якою хочемо бачити відбудовану бібліотеку в майбутньому. Ми втратили свої унікальні бібліотечні фонди, але маємо багато друзів, які допомагають збирати в нашу валізку кращі зразки української та світової літератури. Сьогодні ми розкидані по світу й позбавлені живих зустрічей, та це лише спонукало вийти на новий рівень» [3].

Типовим прикладом кейсу сервісно-клієнтського обслуговування є Луганська обласна універсальна наукова бібліотека, яка була двічі евакуйована (2015 р. – до Старобільська, 2022 р. – до Черкас, до 2014 р. фонд становив 1,1 млн од. зберігання). Сьогодні книгозбірня функціонує у гібридному форматі (офлайн-обслуговування – Черкаси, мандрівна бібліотека – Дніпро, Київ, Закарпаття) та надає такі послуги: лекції на історичні теми; курси з української мови; Медійна школа BrainPark проводить навчальні тренінги (авторське право, графічний дизайн, кібербезпека, копірайтинг, медіаграмотність (освітній хаб та коворкінг «Цифровий інтенсив»), мова інклюзії, SMM-менеджмент); курс для складання іспиту на рівень володіння державною мовою; клуб програмування для дітей і молоді (Code Club); йога-терапія тощо [7]. Мандрівна бібліотека Good library 26–28 серпня 2023 р. у м. Дніпро на трьох локаціях провела дискусію «Культурна деокупація: з чого починати», лекцію з української літератури «Витвір UA» та фотовиставку «Мандрівний Старобільськ». На сторінці в Instagram (<https://www.instagram.com/lugounb/> рис. 1) з січня 2023 р. відбулося вісім засідань проєкту «ЛітРозмови».

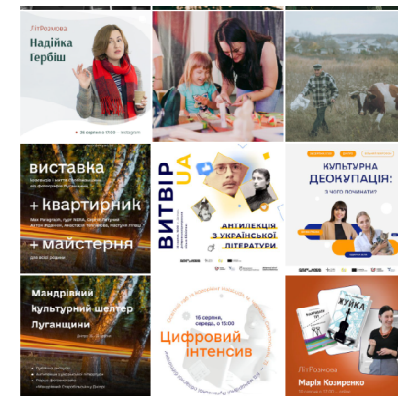

Рисунок 1. Сторінка Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки в Instagram

Кривава війна Російської Федерації проти суверенної держави України змусила переорієнтувати бібліотечну справу в умовах страшних реалій руйнувань та ракетних бомбардувань, але засвідчила оптимальну адаптацію функціонування українських бібліотек. Досліджуючи розширення функцій бібліотек у цифрову епоху, О. Кузьменко і В. Загуменна наголошують, що «сьогодні діяльність бібліотек збагачується змістом інформаційної, комунікаційної, культурної, освітньої, дозвільної та інших функцій, що сприяє взаємодії із зовнішнім середовищем, утвердженню демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченні вільного доступу до інформації» [5, с. 43].

Висновки. Все вищевикладене дозволяє аргументовано стверджувати: українське бібліотекознавство та бібліотечна справа в умовах воєнного стану розвиваються у контексті євроінтеграції, діяльність бібліотечних закладів переорієнтована відповідно до складних реалій. Трансформацій зазнала система функцій бібліотек як ключових закладів в інформаційно-комунікаційній структурі соціуму: відбувається превалювання окремих функцій як у підсистемі традиційних, так і підсистемі інноваційних.

Бібліотека як унікальний соціальний інститут стала центром інформаційної свободи та міжособистісної комунікації, що стало поштовхом до диверсифікації усієї інформаційно-комунікаційної діяльності та спричинило зміни контенту білявівської тематикою та наповнення бібліотечно-інформаційного сервісу новими послугами та продуктами.

Список використаних джерел

1. Воскобойнікова-Гузєва О. Вступне слово. *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріали III Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 29 верес. 2017 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; редкол.: Г. В. Горбенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. О. Ісаєнко. Київ, 2018. С. 7–8.
2. Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 78–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2014_45_11.
3. Донецька обласна дитяча бібліотека : вебсайт. URL: <https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/>.
4. Кравець Л. Еволюція соціальної функції бібліотек України в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, здобувачів, магістрів (7–8 квітня 2023 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 193–197.

5. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.
6. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновації та відновлення традицій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 11–18.
7. Луганська обласна універсальна наукова бібліотека : вебсайт. URL: <https://www.library.lg.ua/uk/pearl/services>.
8. Сердюк С., Герасимов С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.
9. Слободяник М. *Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій* [монографія]. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.
10. Сошинська Я. Є. Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті: суб'єктно-об'єктна синергія. *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріали III Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 29 верес. 2017 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; редкол.: Г. В. Горбенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. С. Сошинська, О. О. Ісаєнко. Київ, 2018. С. 9–10.
11. Шира Д. Х. Введение в библиотековедение: основные элементы библиотечного обслуживания / пер. с англ. В. Скворцов, Э. Азгальдов. Москва : Высшая школа, 1983. 256 с.

References

1. Voskoboynikova-Huzieva, O. (2017, September 29). Vstupne slovo [Introductory word]. In *Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti* [The library and the book in the digital media world]. *Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference*, V. Hrinchenko Kyiv University. (pp. 7-8). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
2. Davydova, I. O. (2014). Upravlinnia systemnymy transformatsiamy bibliotek: do pytannia naukovoї orhanizatsii upravlinnia [Management of system transformations of libraries: to the issue of scientific organization of management]. *Visnyk of the Kharkiv State Academy of Culture*, 45, 78-84. [In Ukrainian].
3. Donetsk regional children's library [web-site]. Retrieved from <https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/> [In Ukrainian].
4. Kravets, L. O. (2023, April 7-8). Evolyutsiia sotsialnoi funktsii bibliotek Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Evolution of the social function of Ukrainian libraries in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. In *Current issues, problems and prospects for the development of humanities in the modern socio-cultural space. Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of graduate students, candidates, masters* (pp. 193-197). Kyiv, Ukraine: Ed. KNUKiM center. [In Ukrainian].
5. Kuzmenko, O., & Zagumenna, V. (2021). Transformatsiia ta rozshyrennia funktsii bibliotek u suchasnomu tsyfrovomu prostori [Transformation and expansion of library

functions in the modern digital space]. *Library Science. Record Studies. Informology*. 3, 38-44. [In Ukrainian].

6. Kunanets, N. E. (2014). Sotsiokomunikatsiyni pidkhid u bibliotekoznavstvi: innovatsii ta vidnovlennia tradytsii [Socio-communicative approach in librarianship: innovations and restoration of traditions]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 11-18. [In Ukrainian].

7. Luhansk Regional Universal Scientific Library [web-site]. Retrieved from <https://www.library.lg.ua/uk/pearl/services>. [In Ukrainian].

8. Sardiuk, S., & Gerasimov, S. (2022). Biblioteki Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia prioritetiv [Libraries of Ukraine during the war: adaptation to new realities and determination of priorities]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 3, 9-14. [In Ukrainian].

9. Slobodianyk, M. (1995). *Naukova biblioteka: evolyutsiia struktury i funktsii* [Scientific library: evolution of structure and functions [monohrafiia]]. Kyiv, Ukraine: Editorial office of the journal "Bibliotechnyi visnyk". [In Ukrainian].

10. Soshynska, Ya. Ye. (2017, September 29). Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti: subiektno-obiektna synerhiia. In *Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti* [The library and the book in the digital media world]. *Materials of the 3rd All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference*, B. Hrinchenko Kyiv University. (pp. 9-10). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Shira, D. Kh. (1983). Vvedeniie v bibliotekovedeniie: osnovnyie elementy bibliotchnogo obsluzhivaniia [Introduction to Library Science: Essential Elements of Library Services]. Moscow, Russia: Vysshiaia shkola. [In Russian].

Lilia Kravets,

<https://orcid.org/0000-0001-5631-623X>,

Postgraduate Student of the Department of Information Technologies,
Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,
Kyiv National University of Culture and Arts,
36, St. Evgeny Konovaltsya, Kyiv, 01601, Ukraine
e-mail: liliakra236@gmail.com

ADAPTATION OF THE SYSTEM OF FUNCTIONS OF UKRAINIAN LIBRARIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The purpose of the article is to highlight the adaptation of the system of functions of Ukrainian libraries in the conditions of martial law. The **methodological basis** of the article was institutional, systemic and structural-functional approaches. Analysis, cognitive, synthesis, generalization and librarian methods are also applied. The **scientific novelty** of the study consists in substantiating the concept of "library functions system"; the adaptation of the functioning of Ukrainian libraries in the era of digitization to the requirements of wartime is argued. **Conclusions.** Ukrainian librarianship and library work under martial law are developing in the context of European integration, the

activities of library institutions have been reoriented in accordance with complex realities. The system of functions of libraries as key institutions in the information and communication structure of society has undergone transformations: there is a predominance of certain functions in both the traditional subsystem and the innovative subsystem. The library as a unique social institution became the center of information freedom and interpersonal communication, which became an impetus for the diversification of all information and communication activities and caused changes in the content of the military theme and the filling of the library and information service with new services and products.

Keywords: library science, functions of libraries, libraries of Ukraine, library affair, information society, digitization.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023 р.